

УДК 63:93 (73)

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО США: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ

Ю.О. ЛАВРИНЕНКО – доктор с.-г. наук, професор,

С.П. ГОЛОБОРОДЬКО – доктор с.-г. наук, с.н.с.

О.М. ДИМОВ – кандидат с.-г. наук, с.н.с.

В.В. КЛУБУК

Інститут зрошуваного землеробства НААН

Постановка проблеми. В історичному аспекті територія США понад сто років тому була поділена на три великі регіони: Північ, Південь і Захід. Найбільш розвинутою у даний час стала Північ, оскільки зростання продуктивних сил протягом століття тут не гальмувалося тривалими феодальними відносинами. До того ж, починаючи з кінця XVIII століття, туди був спрямований основний потік переселенців, а відповідно і капіталу з Європи, де він сприяв розвитку регіону.

США – країна переселенського типу, що сприяло уникненню негативних наслідків феодального устрою та формуванню більш вільних аграрних виробничих відносин, які склалися на значній її території. Землю можна було без особливих труднощів за відносно низькою ціною придбати у держави. Тому на початку освоєння нових земель багато переселенців з Європи шукали місця подалі від вже заселених площ, закладали там ферми і починали освоювати «свою» землю, по праву першопоселенців, яких в США називали «скватерами». У 1862 році Конгресом США був прийнятий закон про гомстеди, за яким практично кожний бажаючий міг задешево одержати земельний наділ у степових преріях [1].

Велика частина просторів Ближнього і особливо Середнього та Дальнього Заходу була освоєна такими гомстедами. Основним типом господарств тут стали середньо- й дрібнотоварні ферми, які виробляли велику частину своєї продукції на продаж. Ринком збуту продукції ферм, на початку їх діяльності, була Західна Європа, де швидко розвивалася промисловість, а з другої половини XIX століття великий попит на продукти сільського господарства зріс і в містах США, які стали інтенсивно розвиватися. Проте через велику кількість земель, які протягом їх освоєння оброблялися за екстенсивними системами землеробства, врожайність сільськогосподарських культур, що вирощувалися, у розрахунку на 1 га була порівняно невисокою.

Стан вивчення проблеми. Сполучені Штати Америки займають провідне місце у світовому виробництві сільськогосподарської продукції, тому інформація про структуру посівних площ, рівень

технічного забезпечення, організацію та динаміку виробництва, зональне районування знаходиться в центрі уваги сільгоспвиробників інших країн і підлягає детальному аналізу та подальшому використанню в практиці.

Результати досліджень. Подальшому посиленню товарності господарств, розширенню територіального розподілу їх праці та порайонної спеціалізації сприяло будівництво залізниць. Розташування більшої частини території США в помірному та субтропічному кліматичних поясах, за винятком високогірних і особливо посушливих просторів, сприяло інтенсивному розвитку сільського господарства. Достатня кількість атмосферних опадів, сприятливий тепловий і водний режими дозволяли одночасно займатися двома основними сільськогосподарськими галузями – рослинництвом і тваринництвом.

Східна частина країни переважно рівнинна, проте і в західній половині багато долин та плоскогірних низин, де характер поверхні сільськогосподарських угідь дозволяє використовувати їх в якості сінокосів і пасовищ.

У даний час за розмірами сільськогосподарського виробництва США набагато перевершують інші країни світу. Сільське господарство країни не тільки забезпечує потреби свого населення в основних продуктах харчування та сировині, за винятком деяких культур, вирощуваних у тропічному поясі, але виробляє і великі надлишки продукції на експорт.

За експортом сільськогосподарської продукції США стоять на одному з перших місць у світі. Особливо велика частка в світовій торгівлі найважливішими продовольчими і кормовими культурами припадає на пшеницю, кукурудзу, сою та фрукти. Експорт сільськогосподарської продукції у США в декілька разів перевершує імпорт. У той же час частка сільського господарства у Валовому Національному Продукті країни невелика і не перевищує 3%, до того ж вона постійно знижується. При цьому в сільському господарстві зайнято менше 4% економічно активного населення. Проте ці цифри ще не дають повного і об'єктивного уявлення про значення сільського господарства США як для самої країни, так і для всього світу.

У сільськогосподарському виробництві домінують великі ферми, які виробляють основну масу продукції та визначають своє положення на ринку, де лише 1% ферм виробляє майже 40% товарної продукції. Науково-технічна революція привела до інтенсивного розвитку агробізнесу, так званого агропромислового комплексу, який знаменує подальше посилення монополістичного контролю над сільським господарством. Агробізнес включає разом з виробництвом сільськогосподарської продукції її переробку, зберігання, перевезення і збут, а також виробництво

сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив, хімічних засобів для боротьби зі шкідниками, хворобами і бур'янами, тобто всього того, що необхідне для інтенсивного розвитку сільського господарства.

Єдиним великим районом у США, де розвиток капіталізму в сільському господарстві зіткнувся з труднощами, був Південь, де ще за колоніального періоду склалася система ведення плантації господарств, яка була заснована на рабській праці афроамериканців. Війна Півночі з Півднем привела до юридичного звільнення рабів, проте земля залишалася ще в руках плантаторів. У результаті колишні раби перетворилися на злиденних орендарів-спільників, так званих «кроперів», які повністю залежали від землевласників. Система кроперства, тобто напівфеодальної оренди, яка набула особливого поширення в районах вирощування бавовнику, надовго визначила економічну відсталість Півдня і тривалий застій його сільського господарства. Положення тут істотно змінилося лише з початком епохи науково-технічної революції, яка розпочалася після Другої світової війни.

У даний час в США вирощують дуже широкий асортимент сільськогосподарських культур: пшеницю, кукурудзу, сою, бавовник, цитрусові та цукрову тростину. При цьому для потреб сільського господарства використовується майже 80% території сільськогосподарських угідь усіх штатів.

Відмінною особливістю сільського господарства США є постійно високий рівень розвитку капіталістичних відносин, різко виражений товарний напрямок виробництва, висока продуктивність праці, дуже сильна порайонна спеціалізація. Це все ґрунтується на сприятливих природно-кліматичних умовах і особливостях соціально-історичного розвитку країни.

Особливістю сільського господарства США в сучасних умовах господарювання є інтенсивний розвиток двох його галузей: рослинництва і тваринництва, причому остання галузь, порівняно з землеробством, виробляє до 55% усієї товарної продукції. Проте співвідношення між цими галузями в різних регіонах країни неоднакове. Галузь тваринництва особливо розвинута в молочному поясі на Північному Сході і в Приозерних штатах, які спеціалізуються на виробництві молочних продуктів.

В США великі молочні ферми складають 20% до загального числа ферм у країні, які виробляють до 75% товарної продукції. До числа найбільших молочних підприємств у США відноситься ферма "Карона" в штаті Каліфорнія, на якій міститься близько 18 тис. голів великої рогатої худоби, у тому числі 6 тисяч голів корів [2].

У даний час існують наступні основні категорії юридичної власності на виробництво тваринницької продукції: індивідуальна або сімейна (винятково власник), партнерство, корпорація та інші.

Випуск 57

Скотарство в США характеризується галузевою і зональною спеціалізацією з двома основними галузями: молочна і м'ясна, де з 200 тис. молочних ферм 44 тис. є спеціалізованими. Процеси концентрації і спеціалізації на фермах, що містять велику рогату худобу і свиней, розвиваються на основі зростання технічної оснащеності виробничих процесів, для яких сільськогосподарська промисловість випускає різноманітне устаткування для всіх типів і розмірів тваринницьких господарств. Підвищення надоїв молока від корови на спеціалізованих молочних фермах у США досягається в результаті поліпшення як загального рівня годування, так і за рахунок збільшення питомої ваги м'ясо-молочних корів, у першу чергу голштинофрїзької породи. В індустріальних районах країни (Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Пенсільванія), де розводиться худоба цієї породи, середній удій від молочної корови вище середнього рівня по країні на 20%. Державне регулювання молочного підкомплексу в США впливає на ціноутворення молока і молочних продуктів, встановлення диференційованих цін за категоріями їх якості, контроль за умовами виробництва, зберігання та імпорту молочної продукції. Закупівельна ціна на молоко встановлюється з таким розрахунком, щоб вона покривала витрати на його виробництво і переробку та забезпечувала виробнику отримання максимального прибутку.

Перш за все, це відбувається в кукурудзяному поясі, де проводиться відгодівля великої рогатої худоби та свиней, і в ряді гірських штатів, де на пасовищах вирощується молодняк. Землеробство в цих районах орієнтоване, головним чином, на виробництво кормів. У молочному поясі дуже велику роль відіграють сінокоси та поліпшені пасовища, місцями займаючи більше 75% фермерських земель. Прохолодний клімат та малородючі ґрунти сприяють тут формуванню високих урожаїв багаторічних трав, проте є нерегульованими факторами, через що ця галузь рослинництва є низькорентабельною для вирощування зернових культур.

Галузь тваринництва в США переважно має м'ясний напрям. Поголів'я великої рогатої худоби за сезонами року постійно змінюється та істотною мірою залежить від забезпеченості його кормами й попиту на тваринницьку продукцію. Частка молочної худоби в стаді систематично скорочується, високою вона залишається лише в молочному поясі. Штати Північного Сходу традиційно спеціалізуються на поставках молока і цільномолочної продукції у великі міста Атлантичного узбережжя, тоді як в Приозерних штатах велика частина молока йде на виробництво сиру і вершкового масла. Різде скорочення попиту на масло, не дивлячись на зростання населення, не викликає великих турбот, тому що загальний надій молока практично не зменшується, оскільки зростання середнього надою на корову сприяє скороченню поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку.

Розміщення поголів'я великої рогатої худоби, вирощуваної на м'ясо, визначається, головним чином, розвитком кормової бази. При вирощуванні молодняку до 6-8 місяців концентровані корми не використовують, оскільки вирощування його зосереджене переважно в районах з великими площами пасовищ, перш за все, в гірських штатах і на Великих рівнинах. Для подальшої відгодівлі вирощений молодняк надходить у райони, які забезпечені концентрованими кормами. Головний з них – це кукурудзяний пояс Середнього Заходу. Проте з кінця ХХ століття відгодівля великої рогатої худоби стала дещо змінюватися. Так, у штатах Великих рівнин різко зросли посіви сорго, розширилися площі зрошуваних земель, на яких вирощуються поряд з люцерною і зернофуражні культури – кукурудза, сорго, соя. Це сприяло інтенсивному розвитку на Заході країни своєї власної відгодівлі худоби. У даний час в цьому регіоні створені дуже великі господарства, так звані «фабрики м'яса».

Галузі свинарства, яка інтенсивно розвивається, потребує значних витрат на виробництво концентрованих кормів і тому зосереджена, головним чином, у кукурудзяному поясі. М'ясо свинини, особливо жирної, користується у населення США меншим попитом, ніж яловичина, тому в останні роки стала інтенсивно розвиватися беконна відгодівля свиней.

У п'ятдесятих роках ХХ століття швидкого росту набула нова великотоварна галузь птахівництва – промислова відгодівля м'ясних бройлерів. Територіальне розміщення відгодівлі бройлерів не пов'язане з близькістю ринків збуту і кормової бази, тому до 90% їх виробництва зосереджено в південно-східних штатах – Алабама, Джорджія, Південна і Північна Кароліна. Атлантичне узбережжя – це вузька смуга низин між океаном і Аппалачськими горами. Регіон не має власних ресурсів сировини, але користується перевагами приморського розташування. Висока концентрація виробництва продукції птахівництва у цьому регіоні обумовлена м'яким теплим кліматом, що дозволяє різко знижувати енергетичні витрати на обігрівання птахоферм, і наявністю порівняно дешевої робочої сили. Виробництво бройлерів у вказаних штатах – найбільш індустріалізована галузь американського сільського господарства з особливо великою концентрацією виробництва товару та капіталу.

Територія, яка розташована на захід від Міссісіпі та до Скелястих гір, – це знамениті Великі рівнини і степи-прерії, де вирощують пшеницю, кукурудзу, багаторічні трави і відгодовують велику рогату худобу на м'ясо. Щільність населення та наявність великих міст тут незначні, тому це типова фермерська Америка. Найбільше пшениці вирощують у штатах Північна і Південна Дакота, Небраска, Канзас, а кукурудзи – в штаті Айова, Вісконсин, Небраска, Іллінойс, Міннесота.

Як продовольче зерно вирощують пшеницю і рис, валовий збір яких досягає 60 млн. тонн і 11 млн. тонн відповідно (табл.1).

Таблиця 1 – Динаміка виробництва основних зернових культур у світі, США та Китаї, тис. тонн

Світ, країна	Культура	Роки						2010 р. до 1961 р.
		1961	1980	1990	2008	2009	2010	
Весь світ	рис	215646	396871	518568	689043	684779	672021	3,11
	пшениця	222357	440187	592310	683212	686956	651379	2,92
	кукурудза	205027	396623	483343	827487	819702	844358	4,12
США	рис	2458	6629	7080	9241	9972	11027	4,49
	пшениця	33539	64799	74294	68016	60365	60102	1,79
	кукурудза	91388	168647	201532	307142	332549	316165	3,46
Китай	рис	56216	142876	191614	193284	196681	197212	3,51
	пшениця	14294	55212	98231	112456	115115	115180	8,06
	кукурудза	18027	62715	97213	166035	164107	177540	9,85

Примітка. Розрахунки зроблено за даними джерела [8].

«Пшеничний пояс» – це відомі американські степи-прерії, які простягаються у меридіональному напрямку - від Техасу на півдні до кордону з Канадою на півночі - вздовж 100-го меридіану західної довготи. Вони продовжуються і далі на територію Канади і там стали канадським «пшеничним поясом». Це також один із найбільш розвинутих сільськогосподарських районів світу. Територія його більш посушлива, оскільки за рік випадає не більше 250-500 мм атмосферних опадів і тому цей регіон є зоною ризикованого землеробства. Проте високий рівень механізації та розроблена місцева система обробітку ґрунту направлена на збереження вологи, дозволяє щорічно отримувати стабільно високі врожаї сільськогосподарських культур. У південній частині «пшеничного поясу» вирощують пшеницю озиму, а в північній – пшеницю яру. Головними штатами «пшеничного поясу» є Північна та Південна Дакота, Небраска і Канзас. Рис вирощують на півдні, в долині Міссісіпі та в Каліфорнії. В той же час у Каліфорнії та в багатьох південних штатах різко переважає землеробство, спеціалізоване на виробництві цінних технічних і продовольчих культур: бавовнику, тютюну, фруктів, цитрусових, овочів, цукрової тростини та ін.

Майже 65% сільськогосподарських земель у США займають зернові та зернобобові культури. Збір кормового зерна в 4 рази перевищує продовольчу пшеницю. Основна кормова культура – кукурудза, яку висівають на площі до 30 млн га. Виробництво зерна кукурудзи досягло 332 млн тонн і збільшилося порівняно з 1961 р. у 3,46 рази (див. табл. 1). У порівнянні зі світовою динамікою і другим по рейтингу виробником кукурудзи – Китаєм, темпи зростання виробництва поступаються, проте Сполучені Штати перші почали широке використання кукурудзи і вже в 1961 році виробляли майже

половину світового валу. Найбільші темпи приросту валової продукції спостерігалися за останнє півсторіччя за виробництвом рису – майже у 4,5 рази.

Середня врожайність кукурудзи за останні роки досягає 9-10 т/га, в той час як середня врожайність пшениці – близько 3 т/га (табл. 2). Низька врожайність пшениці порівняно з світом і одним з найбільш динамічних виробників – Китаєм, пояснюється тим, що в США переважна більшість площ зайнята ярою пшеницею, яку вирощують у північних штатах.

Таблиця 2. – Динаміка урожайності основних зернових культур у світі, США та Китаї, т/га

Світ, країна	Культура	Роки						2010 р. до 1961 р.
		1961	1980	1990	2008	2009	2010	
Весь світ	рис	1,87	2,75	3,53	4,37	4,32	4,37	2,34
	пшениця	1,09	1,85	2,56	3,07	3,06	3,01	2,75
	кукурудза	1,94	3,15	3,68	5,13	5,16	5,22	2,69
США	рис	3,82	4,95	6,20	7,67	7,94	7,53	1,97
	пшениця	1,61	2,25	2,65	3,02	2,99	3,11	1,93
	кукурудза	3,92	5,71	7,43	9,66	10,33	9,59	2,45
Китай	рис	2,08	4,14	5,72	6,55	6,58	6,55	3,15
	пшениця	0,56	1,89	3,19	4,76	4,74	4,75	8,48
	кукурудза	1,18	3,08	4,53	5,56	5,26	5,46	4,63

Примітка. Розрахунки зроблено за даними джерела [8].

Більше 75% загального збору кукурудзи дають штати кукурудзяного поясу Айова, Іллінойс, Індіана та сусідні з ними. В цьому поясі з його надзвичайно родючими ґрунтами і теплим вологим кліматом кукурудза виявилася найбільш прибутковою серед зернових культур. Умови цього поясу найбільш підходять і для вирощування пшениці, але кукурудза витіснила її звідси далі на захід, у більш посушливі райони Великих рівнин. Кукурудза вирощується в сівозміні з соєю, вівсом і люцерною. Досить розповсюджена двопільна сівозміна – кукурудза-соя. Велика частина її збору споживається на місці для відгодівлі рогатої худоби та свиней, а частина переробляється в комбікорми, головним споживачем яких стали птахівничі ферми південно-східних штатів. У посушливих районах місце кукурудзи займає сорго, що також йде на корм худобі.

Пшениця вирощується в багатьох штатах країни, але більшу частину збору дає західна частина Великих рівнин, де склалися дві зони з різким переважанням пшениці в посівах – пояс пшениці ярої на півночі та пояс пшениці озимої на півдні. Межа між зонами з переважанням посівів пшениці та кукурудзи нестійка, вона переміщується залежно від попиту і пов'язаних з ним коливань цін на ці культури. Пшеницю вирощують на крупних «зернових фабриках», площа яких складає нерідко десятки тисяч гектарів. Оскільки періоди

Випуск 57

робіт на фермах короткі, частина фермерів живе постійно в суміжних містечках і селищах і приїжджає на свою землю лише під час сівби та жнив. Багато пшениці вирощують і на Колумбійському плато в штаті Вашингтон, на Тихоокеанському Північному Заході. В цілому по країні під пшеницею знаходиться приблизно стільки ж землі, скільки під кукурудзою – 25-30 млн га.

В галузі землеробства на першому місці у США стоїть виробництво кормового зерна – кукурудзи, ячменю і сорго. Важлива роль відводиться виробництву зерна кукурудзи, валовий збір якого досягає 330 млн тонн, або $2/5$ світового збору (див. табл. 1). Вирощування її сконцентроване на Центральних рівнинах у межиріччі Огайо і Міссурі, в так званому «кукурудзяному поясі» – штати Айова та Іллінойс і їх оточення. Загальна площа території досягає приблизно 600 тис. км², має рівний рельєф, що дозволяє всі сільськогосподарські роботи на забезпечених мінеральним азотом ґрунтах проводити механізовано. Вегетаційний період у регіоні не перевищує 150-200 днів і характеризується високими літніми температурами. Кількість атмосферних опадів у різні за забезпеченістю опадами роки перевищує 600-1000 мм на рік. Цей регіон вважається батьківщиною механізації сільського господарства США, яка розпочалася в ньому вже в другій половині XIX століття, через що розораність земель тут висока і досягає 80%. Американці пишаються своїм «кукурудзяним поясом» і вважають його найбільшим із найбагатших сільськогосподарських регіонів світу.

За розмірами посівів, зборами та вартістю з кукурудзою і пшеницею все сильніше конкурує соя. Ця культура з'явилася в сівозмінах США на початку 30-х років XX століття. Тепер же в США виробляється майже 60% світового збору соєвих бобів, а соєва олія покриває більше 65% потреби США в харчових рослинних оліях. Соя стала також важливою кормовою культурою, особливо для виробництва концентрованих кормів. Головний район посівів сої приблизно співпадає з кукурудзяним поясом, який тепер нерідко називають кукурудзяно-соєвим. Останніми роками посіви сої швидко розширюються і в південних штатах.

В США вирощують також і цукрові буряки, які зосереджено у Приозер'ї, Гірських штатах і Каліфорнії та цукрову тростину у Флориді, дельті Міссісіпі та на Гавайях. Виробництво цукру в США – одне з найбільших у світі. Разом з тим, США є імпортером цукру з інших країн. Велике значення в США відводиться виробництву бурякового та тростинного цукру. Цукровий буряк вирощують, головним чином, на зрошуваних землях західних штатів, а без зрошення – в Приозерних штатах, особливо в Мічигані та Вісконсині. Цукрову тростину вирощують на узбережжі Мексиканської затоки у штатах Флорида та Луїзіана, а також на Гавайських островах, де вона є провідною культурою. Проте свого цукру в США не вистачає і

приблизно половина його споживання покривається імпортом з Пуерто-Ріко, Філіппін та інших країн світу.

На виробництві картоплі без зрошення спеціалізується штат Мен у Новій Англії, а на поливних землях – Айдахо на Гірському Заході. Збір картоплі, як і її споживання, у США порівняно незначні. Проте вирощування овочів і фруктів є одним з найбільших у світі. П'ятдесят років тому їх вирощували на кожній фермі, а у даний час – тільки на великотоварних фермах у спеціалізованих зонах. Значна протяжність країни з півночі на південь дозволяє постачати свіжу продукцію упродовж всього року. Спеціалізованими зонами овочівництва і садівництва стали південне узбережжя Великих озер, Приатлантична низовина, Флорида, Каліфорнія, штати Орегон та Вашингтон.

США є одним із провідних виробників технічних культур, з яких найбільше значення мають тютюн та бавовник. Тютюн вирощують по обидва боки Аппалачських гір, у штатах Північна Кароліна і Кентуккі. “Бавовняний пояс”, колись суцільна смуга півдня від Атлантичного океану до Техасу, тепер перемістився в західному напрямку і перетворився на декілька розірваних ареалів у долині Міссісіпі, штатах Техас, Нью-Мексико, Арізона та Каліфорнія.

Серед прядильних культур особливе значення відводиться вирощуванню бавовнику, оскільки ще з початку XIX століття він був головною експортною культурою США. Посів бавовнику були зосереджені на Півдні, що найтіснішим чином пов'язане з рабовласницькою системою господарювання. Велика частина території півдня США ще донедавна на сільськогосподарських картах виділялася як бавовняний пояс, проте єдиного бавовняного поясу в даний час давно не існує. Істотне скорочення посівних площ бавовнику пов'язане зі швидким розвитком виробництва хімічних волокон, а також розширенням посівів бавовнику в країнах, де його вирощування обходиться значно дешевше. Особливо сильно скоротилися посіви бавовнику в південно-східних штатах, де його тривала монокультура призвела до зниження родючості ґрунтів і викликала їх ерозію. До того ж горбкуватий рельєф не дозволяв використовувати на бавовняних плантаціях нові сільськогосподарські машини. Крупні плантації бавовнику на неполивних землях збереглися в даний час лише в низинній заплаві річки Міссісіпі. Велику ж частину збору волокна бавовнику забезпечують південно-західні штати – Техас, Каліфорнія і Арізона, де переважають крупні високомеханізовані ферми, які широко використовують штучне зрошення. З сучасних плантацій бавовнику, які займають більше 5 млн. га, збирають до 2,5 млн т волокна і 6 млн т бавовняного насіння – другого по значущості після сої джерела рослинних олій, значна частина яких вивозиться на експорт.

США займають перше місце в світі і по збору тютюну, головним районом вирощування якого є передгір'я Аппалачів у межах південно-східних штатів. Площа, зайнята тютюном, порівняно невелика, оскільки культура ця трудомістка і вимагає великих витрат ручної праці. Тому вирощують тютюн переважно на дрібних фермах, які поставляють свою продукцію великим монополіям, що володіють тютюновими фабриками.

Важливу роль у сільському господарстві США відіграють різноманітні фрукти та овочі. В більшості випадків виробництво їх не концентрується в приміських зонах великих міст, а зосереджено у тих штатах, де ґрунтово-кліматичні умови для них найбільш сприятливі. Перш за все, це Каліфорнія і Флорида, які разом виробляють 70% валового збору фруктів (за їх вартістю) та майже все виробництво цитрусових (апельсинів і лимонів). Обидва ці штати разом з Приатлантичною низиною визнано лідерами і по вирощуванню ранніх і пізньо-зимових овочів. Важливий регіон по закладанню садів і виноградників створено на південному узбережжі Великих озер, які відзначаються м'яким кліматом, а отже і зменшенням небезпеки негативного впливу заморозків.

До Півдня належать такі економічні райони: Південно-Атлантичні штати, Південно-Східний центр і Південно-Західний центр. У другій половині ХХ ст. на Півдні сталися різкі зміни. Зникли пережитки рабовласництва. З аграрного він перетворився на індустріальний. Умови життя та діяльності населення стали такими, як і повсюди в США. Колись вільні переселенці уникали Півдня, а афроамериканці тікали звідси в міста Півночі. Тепер благодатний субтропічний клімат, відсутність величезних міст з їх соціальними і расовими проблемами, а також чисте природне середовище сприяють переміщенню сюди населення з Півночі, в тому числі й афроамериканців. Структура господарства Півдня також зазнала значних змін. Зникли монокультура бавовнику і «бавовниковий пояс». Для землеробства стало характерним різноманіття спеціальних і технічних культур: соя, арахіс, рис, цукрова тростина, овочі й фрукти, бавовна, тютюн. Набули розвитку пасовищне тваринництво, бройлерна промисловість і промислове лісництво. Південь – головний постачальник нафти, природного газу та вугілля. Розвиток сільського господарства США відбувається в умовах нестійкого попиту на його продукцію, що періодично призводить до заходів по обмеженню її виробництва. Науково-технічна революція привела, зокрема, до подальшого посилення спеціалізації ферм. Майже 90% продукції у даний час виробляють спеціалізовані ферми, одержуючи понад половину доходу від продажу певного одного продукту. Нові форми і методи організації виробництва та господарювання, посилення спеціалізації, розвиток міжрайонних зв'язків, збільшення експорту призводять до істотних

змін в територіальному розміщенні сільськогосподарського виробництва. Нерентабельні його галузі постійно скорочуються, проте подальша їх концентрація і розвиток відбуваються на нових, сприятливих за ґруново-кліматичними умовами територіях, що дозволяє одержувати найбільші прибутки. Зокрема, росте частка “кукурудзяного поясу” у виробництві кукурудзи та вівса, “пшеничних поясів” у валових зборах урожаю пшениці, Каліфорнії і Флориди – у виробництві фруктів і овочів, південно-східних штатів – яєць та відгодівлі бройлерів. У той же час ареали розповсюдження інших галузей сільського господарства розширюються. На нові території поширилися відгодівля великої рогатої худоби, вирощування сої та сорго. Все далі на захід переміщується вирощування бавовнику.

Великої уваги в сучасних умовах господарювання заслуговує використання великотоварними фермерськими господарствами науково-технічного прогресу. Загальновідомо, що у 30-х роках минулого століття у США набула катастрофічних масштабів вітрова і водна ерозія ґрунтів, через що подальший розвиток інтенсивних систем землеробства став неможливим. Науковими установами країни було розроблено і впроваджено у сільськогосподарське виробництво складні системи різноманітних протиерозійних заходів і, перш за все, протиерозійний обробіток ґрунту, заліснення, залуження та “консервація” ерозійно небезпечних орних земель багаторічними бобовими травами та бобово-злаковими травосумішками. Широко впроваджувалося і контурне землеробство.

Для запобігання цьому явищу Конгрес США у 1935 році прийняв перший Закон, згідно якого при Міністерстві сільського господарства було створено спеціальну службу консервації земель (ССК). Вказаним законом передбачалося виділення прямих субсидій фермерам, які проводять переведення, перш за все, еродованих земель у природні кормові угіддя шляхом залуження їх багаторічними бобовими травами та бобово-злаковими травосумішками.

Другий закон в області сільського господарства, який сприяв розвитку вказаного вище напрямку, було прийнято у 1956 році, основним положенням якого передбачалося об'єднання довгострокових програм Земельного банку і програми консервації земель з тим, щоб перевести ерозійно небезпечні орні землі у природні кормові угіддя строком на 10 років.

У зв'язку зі зростанням попиту на експорт сільськогосподарської продукції Конгрес США, через тридцять років після прийняття першого закону, прийняв третій закон, сприяючий розвитку адаптивного сільського господарства, згідно якого до 25,0 млн. га резервних земель було розконсервовано під сівбу зернових культур. На експорт запрацювало до 40% зарезервованих протягом 30 років

земельних ресурсів, що забезпечило значне підвищення врожаїв зернових культур та зростання доходів американських фермерів.

Проте через виникнення ряду непогоджень між програмою підтримки цін на сільськогосподарську продукцію і програмою переведення орних земель у резервні в 1989 році у США був прийнятий четвертий Закон "Про продовольство", згідно якого з категорії сільськогосподарських угідь передбачалося виведення ще до 15,0 млн. га цілинних, ерозійно небезпечних та заболочених земель. Згідно прийнятого закону протягом 1986-1987 рр. із сільськогосподарського обороту було вилучено 6,4 млн. га сильно еродованих земель і відведено їх під пасовища, сінокоси та ліси, що лише за один рік зменшило змив ґрунтів до 480,0 млн. тонн [4].

Нова природоохоронна програма в США була прийнята Конгресом у 1990 році. Згідно з нею до 1995 року передбачалося провести консервацію деградованих земель ще на 16-18 млн. га і протягом десятирічного періоду залужити їх бобово-злаковими травосумішками тривалого строку використання. За переведення вказаних земель у резервні, тобто проведення їх консервації шляхом сівби на них бобових багаторічних трав та полівидових бобово-злакових травосумішок, Міністерство сільського господарства США виплачувало фермерам премії в розмірі 107 доларів за один гектар, а всього виділено було 3,0 млрд. доларів [5]. У даний час програма, яка була розроблена ще у 40-х роках минулого століття по переведенню малопродуктивних і деградованих земель у резервні, тобто короткострокової або довгострокової їх консервації, продовжує працювати, оскільки уряд США гарантує їх фермерам компенсаційні виплати. При цьому значні кошти в існуючих програмах витрачаються на науково-дослідні роботи по існуючих проблемах землекористування, перш за все, підвищення родючості ґрунтів та ефективного ведення сільськогосподарського виробництва в цілому.

На початку XXI століття кількість орної землі, яка обробляється у США, до загальної площі сільськогосподарських угідь, не перевищує 19,6%, проте в країні повністю відсутня залежність земельних ресурсів від ерозії та дегуміфікації ґрунтів, а за виробництвом і експортом рослинницької і тваринницької продукції вона є лідером серед багатьох країн світу [6]. При цьому основу сучасного американського сільського господарства складають великотоварні ферми, у яких через наявність різних природно-кліматичних умов історично склалася регіональна спеціалізація, так звані пояси: пшеничний, кукурудзяний, бавовняний, молочний і т.д. Державне регулювання галуззю сільського господарства, яке закладене ще в Законах 1933 р. і 1938 р., з того часу майже не змінилося. Розвиток його аспектів регулює Закон "Про сільське

господарство” (Farm Bill), який приймається Конгресом через кожні п’ять років [7].

Захисту ґрунтів від ерозії, з урахуванням потенційної загрози руйнування земель, сприяла і спеціалізація фермерських господарств. Так, у “молочному поясі” північно-східної частини країни, де кількість атмосферних опадів перевищує 1000-1500 мм за рік, а застосування будь-якого обробітку призводило до розвитку водної ерозії і змиву ґрунту, рекомендовано було створювати довгострокові пасовища для подальшого розвитку молочної худоби. У 1985 р. Конгресом США був прийнятий законопроект, згідно якого фермерам сплачують компенсацію при залуженні або залісненні еродованих орних земель.

У “кукурудзяному поясі”, де виникала загроза виникненню водної та вітрової ерозії, створювалися штучні агроландшафти, для чого між контурними валами-терасами просапні культури вирощують за мінімального або повного скорочення обробітку ерозійно небезпечних земель, а на неугіддях проводять лісорозведення. В посушливих регіонах широко застосовують смугове розміщення чистого пару з мульчуючим обробітком, що дозволяє вести тут гарантоване виробництво пшениці.

Висновок. Аналіз сучасного стану та історичного шляху розвитку сільського господарства США дозволяє більш повно вивчити існуючу проблему ефективного використання орної землі в Україні, особливо дрібнотоварними господарствами, та визначити основні напрямки її подальшого раціонального використання.

Доцільне також вивчення розвитку продуктивних сил і виробничих відносин штатів Півдня, де спочатку рабовласницька, а потім напівфеодална оренда надовго визначили економічну відсталість і тривалий період застою його сільського господарства. Останній приклад може бути порівняний із системою виробничих відносин, які склалися в Україні після розпаювання її земельних ресурсів та ліквідації великотоварних господарств.

Позитивний досвід використання досягнень науково-технічної революції, яка розпочалася в США після Другої світової війни, також повинен бути врахований при визначенні напрямів подальшого ефективного ведення сільськогосподарського виробництва в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Internet resources: <http://www.refine.org.ua>
2. Internet resources: <http://www.knukim-edu.kiev.ua/?id=430&view= article>.
3. Internet resources: eduknigi.com/geo_view.php?id=412
4. Internet resources: <http://sedakoff.ru/99.html>.
5. Internet resources: <http://www.fadr.msu.ru/rin/cci/trdsus/html>.
6. Internet resources: <http://www.knukim-edu.ua/?id=430&view= article>.
7. Internet resources: <http://www.chelt.ru/2008/8-08/andreeva808.html>.
8. Internet resources: <http://www.fao.org>. FAOSTAT. Production.